

Г. І. Груба,
д. держ. упр., доцент, Народний депутат України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

G. Gruba,
PhD governance, associate professor, People's Deputy of Ukraine

PROVISION OF PUBLIC POLICY OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE

Встановлено, що на сьогодні Україна не має цілісної системи управління інтелектуальною власністю. Є окремі елементи, які функціонують під організаційно-методичним керівництвом Державної служби інтелектуальної власності України, але на рівень регіонів ця система не розповсюджується. Це негативно впливає на розвиток державного регулювання інтелектуальної власності в Україні. Встановлено, що ці причини лише поглиблюють кризу системи державного управління інноваційною діяльністю в Україні, сприяють посиленню зарегульованості галузі з боку держави та неефективному використанню коштів Державного бюджету України.

Виявлені поширені явища українського ринку, пов'язані з неправомірним використанням об'єктів авторського права і суміжних прав, що призводить до зменшення бази оподаткування, погіршення міжнародного іміджу України, зниження її інвестиційної привабливості й занепаду вітчизняної індустрії, що базується на авторському праві і суміжних правах. Запропоновано удосконалити систему патентно-інформаційного забезпечення у сфері інтелектуальної власності в Україні з урахуванням світового досвіду.

It was established that Ukraine has an integrated system of intellectual property. There are some elements that operate under the organizational guidance of the State Intellectual Property Service of Ukraine, but at the regional level, the system does not apply. This negatively affects the development of state regulation of intellectual property in Ukraine. Found that these reasons only deepen the crisis of governance in innovation activity in Ukraine, enhances overregulation of the industry from state and inefficient use of funds from the State Budget of Ukraine.

Identified common Ukrainian market related to the misuse of copyright and related rights, which reduces the tax base, deteriorating international image of Ukraine, reducing its investment attractiveness and the decline of the domestic industry based on copyright and related rights. An improved system of patent information providing intellectual property in Ukraine on the basis of international experience.

Ключові слова: державна політика, сфера охорони інтелектуальної власності, бюджетні кошти, використання об'єктів авторського права і суміжних прав.

Key words: government policy, the scope of protection of intellectual property, budget, use of copyright and related rights.

ВСТУП

Забезпечення реалізації політики у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні характеризується відсутністю належної координації та недостатньою ефективністю у діяльності структур, які мають опікуватися питаннями розвитку інституту інтелектуальної власності, охороною і захистом її прав. Відповідні функції

сьогодні частково виконують Міністерство освіти і науки України, Державна служба інтелектуальної власності як його невід'ємна складова, Український інститут промислової власності. Крім того, функції щодо реалізації авторських і суміжних прав, здійснення заходів з захисту об'єктів інтелектуальної власності покладені також на Міністерство культури України. Все це нега-

тивно впливає на можливість своєчасного прийняття обґрунтованих рішень, адекватного реагування на виклики часу, вироблення комплексу назрілих інституційних, правових та економічних заходів щодо розвитку цивілізованого ринку інтелектуальної власності відповідно до національних цілей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблематика реалізації політики у сфері охорони інтелектуальної власності розглядається різними напрямками економічної науки та науки державного управління. Існуючі теорії, як правило, досліджують окремі види інтелектуальних ресурсів: науково-технічний прогрес, людський капітал, соціальний капітал, інтелектуальний капітал, інформацію, знання, нематеріальні ресурси. Фахівці у галузі стратегічного менеджменту виділяють інтелектуальні ресурси компанії її компетенції, або здатність (наприклад, здатність до дослідницької діяльності або виробництва недорогих товарів), які можуть бути підкріплені такими ресурсами і активами, як патенти, ліцензії, устаткування і т.і. Такі компетенції К. Прахалад і Г. Хамел називають ключовими і доводять, що саме вони є підставою формування конкурентних переваг.

Аналіз підходів до дослідження охорони інтелектуальної власності дозволяє їх умовно розділити за напрямками: економічні, управлінські, соціологічні, філософські, психологічні, інформаційно-технологічні. До економічних можна віднести наступні: теорії економічного зростання, еволюційну теорію економічних змін Нельсона і Уінтера, теорію І. Шумпетера; до управлінських — концепції Р. Мінтцберга, теорії стратегічного менеджменту К. Прахалада, Г. Хамела, теорії когнітивного менеджменту Н. Холдена; до соціальних — теорії, що розглядають як основний генератор інтелектуальних ресурсів — людей і соціальні взаємодії між ними — теорія людського, соціального і інтелектуального капіталу.

Проблеми охорони інтелектуальної власності активно обговорюються останнім часом в науковій і науково-практичній літературі, проте механізми формування і використання охорони об'єктів інтелектуальної власності вимагають глибшого теоретичного осмислення, методологічної формалізації та обґрунтування їх вимірювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як наслідок неузгодженості дій міністерств і відомств, нескоординовано працюють їх підрозділи в регіонах. Так в ряді областей діють Центри науково-технічної та економічної інформації МОН України, Наукові центри НАН України і МОН України, регіональні відділення Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, за бюджетні кошти Держінвестицій створені нові регіональні центри інноваційного розвитку.

Так, Львівську, Тернопільську, а за деякими напрямками і Закарпатську області охоплює Львівський державний центр науково-технічної і економічної інформації (ЛьвЦНТЕІ) — провідна державна науково-інформаційна структура західного регіону України, що охоплює своєю діяльністю.

Діяльність центру спрямована, насамперед, на вивчення попиту і, на цій основі, задоволення потреб підприємств і організацій усіх форм власності, а також фізичних осіб, в науково-технічній та економічній інформації, на дослідження проблем і формування підходів щодо функціонування регіональних інформаційно-інноваційних структур в умовах економічних і політичних перетворень в Україні.

У ЛьвЦНТЕІ проводяться фундаментальні та прикладні дослідження з проблем розвитку інтелектуального потенціалу, організації науково-інноваційної та інформаційної діяльності, оцінки інвестиційної привабливості господарських об'єктів, регіональної науково-технічної політики. Зокрема центр був виконавцем проекту "Розробка наукової концепції формування технопарків і технополісів на Україні та її реалізація у західноукраїнському регіоні" (1992—1996 рр.) з Державної науково-технічної програми "Економічні та технологічні засади енерго- та ресурсозбереження: стратегія розвитку енергетики", проекту "Розробка методики розрахунку величини інтелектуальної власності державних підприємств, що підлягають приватизації з міжгалузевої науково-технічної "Програми наукових досліджень у сфері приватизації" (1995 р.), ряду проектів, які фінансувалися з Фонду фундаментальних досліджень (1993—1994 рр.), а також розробником "Типового положення про регіональний (територіальний) центр науково-технічної і економічної інформації" (1995 р.) [1].

Проте дані дослідження не носять систематичний характер.

Сумський державний центр науково-технічної і економічної інформації — багатопрофільна організація, яка працює у сфері охорони інтелектуальної власності. У регіоні Сумський ЦНТЕІ займається інформаційно-аналітичним забезпеченням державної науково-технічної та інноваційної політики. Сумський ЦНТЕІ має можливість робити тематичні добірки патентних та інших джерел інформації по інформаційно-пошуковій базі даних, яка налічує більш ніж 1 мільйон 200 одиниць патентної інформації, включаючи першоджерела до охоронних документів, реферати ведучих держав світу.

Діяльність ЗАТ "Харківського центру науково-технічної та економічної інформації" спрямована на забезпечення науково-технічної та економічної інформацією підприємств, організацій і установ усіх галузей народного господарства регіону і України. Центр своєю діяльністю сприяє реалізації в регіоні науково-технічної та інноваційної політики, підвищенню ефективності виробництва, наукових досліджень і проектно-конструкторських розробок, якнайшвидшому використанню наукових досягнень у виробництві, а також підвищенню кваліфікації працівників підприємств та організацій усіх форм власності.

Крім цього, регіональні відділення Українського інституту науково-технічної та економічної інформації є в Запорізькій, Київській, Полтавській, Хмельницькій, Черкаській на Чернігівській областях, проте, дані установи не здійснюють аналізу щодо розвитку інтелектуального капіталу по регіонах, а надають послуги у галузі інтелектуальної власності, наприклад, як Черкаський державний центр науки, інновацій та інформатизації: підготовка заявок для отримання охоронних документів

на винаходи і корисні моделі; підготовка заявок для отримання охоронних документів на промислові зразки; підготовка заявок для отримання охоронних документів на знаки для товарів і послуг; внесення змін до матеріалів заявки для отримання охоронного документу; ведення переписки з Патентним відомством в процесі розгляду заявки до отримання охоронного документу; підтримання чинності патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, продовження терміну дії свідоцтв на знаки для товарів і послуг; внесення змін до Державних реєстрів патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та Державного реєстру свідоцтв на знаки для товарів і послуг проведення патентно-інформаційних пошуків; підготовка і реєстрація договорів передачі прав і ліцензійних договорів на об'єкти промислової власності; реєстрація об'єктів промислової власності в Росії та Білорусії; консультації з питань охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Отже, на сьогодні Україна не має цілісної системи управління інтелектуальною власністю. Є окремі елементи, які функціонують під організаційно-методичним керівництвом Державної служби інтелектуальної власності України, але на рівень регіонів ця система не розповсюджується. У 2003—2004 рр. були спроби створити на базі регіональних ЦНТЕІ регіональні представництва Державної служби інтелектуальної власності України, також уже давно ведуться розмови про створення відділень патентної бібліотеки, але ці розмови і плани не підкріплено реальним фінансуванням та конкретними планами роботи. Як результат, органи управління інтелектуальною власністю фактично взаємодіють з дуже обмеженим колом суб'єктів ринку інтелектуального капіталу. Відповідно, це негативно впливає на розвиток державного регулювання інтелектуальної власності в Україні.

Все це лише поглибило кризу системи державного управління інноваційною діяльністю в Україні, сприяло посиленню зарегульованості цієї галузі з боку держави та неефективному використанню коштів Державного бюджету України.

З метою систематизації та впорядкування функцій реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності у рамках компетенції одного центрального органу виконавчої влади, а також зменшення адміністративного тиску на суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з виробництвом дисків для лазерних систем зчитування, розроблено проект Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання окремих питань у сфері інтелектуальної власності". На даний час проект Закону розглядається у Верховній Раді України.

На виконання Національного плану дій на 2011 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010—2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", затвердженого Указом Президента України від 27 квітня 2011 р. № 504, для уникнення додаткового навантаження на суб'єктів господарювання під час здійснення ними зовнішньоекономічної діяльності та скорочення кількості документів дозвільного характеру розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення

змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 623". Проект постанови передбачає скасування витягів з реєстру спеціальних ідентифікаційних кодів, нанесених на диски та/або матриці, що експортуються, або матриці, що імпортуються [2].

Державною службою інтелектуальної власності схвалено Концепцію розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009—2014 роки. Головна мета Концепції — визначення шляхів подальшого розвитку та вдосконалення державної системи правової охорони інтелектуальної власності, пріоритетами якої є максимально повне, своєчасне, якісне забезпечення фізичним та юридичним особам набуття і захисту прав інтелектуальної власності відповідно до міжнародних норм і стандартів.

Концепцією розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009—2014 роки передбачено наступний розвиток нормативно-правової бази у сфері інтелектуальної власності:

- продовження адаптації національного законодавства до законодавства ЄС;

- приведення законодавства з питань інтелектуальної власності у відповідність до Цивільного кодексу України;

- приведення норм Цивільного кодексу України у відповідність з усталеними міжнародними нормами у сфері інтелектуальної власності;

- приведення у відповідність актів національного законодавства у сфері інтелектуальної власності між собою та із загальним законодавством України;

- забезпечення лібералізації, спрощення, прискорення, максимальної зручності для заявників процедур набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- забезпечення максимальної формалізації для підрозділів державної системи правової охорони інтелектуальної власності процедур щодо проведення експертизи заявок на об'єкти промислової власності та усіх правовідносин системи з особами, які отримують послуги щодо набуття, здійснення й захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- врахування при удосконаленні законодавства з питань інтелектуальної власності необхідності забезпечення діяльності закладів державної системи правової охорони інтелектуальної власності та суб'єктів права інтелектуальної власності в сучасних умовах інформаційного суспільства й необхідності використання інформаційно-комп'ютерних та телекомунікаційних технологій;

- посилення дієвості й доступності правових і адміністративних механізмів захисту прав інтелектуальної власності;

- законодавче посилення захисту прав інтелектуальної власності, зокрема шляхом посилення відповідальності за порушення авторських прав;

- максимальне врахування у спеціальних законах у сфері інтелектуальної власності змін, що відбуваються в міжнародному праві, з одночасним забезпеченням охорони національних інтересів України;

- вивчення питання щодо доцільності розробки та прийняття законів про приєднання України до нових міжнародних договорів, зокрема до Європейської патентної конвенції, Лісабонської угоди щодо охорони географічних зазначень тощо;

— визначення прийнятих механізмів правової охорони нових об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема традиційних проявів культури/фольклору, традиційних знань, генетичних ресурсів тощо;

— вдосконалення правового регулювання економічних аспектів права інтелектуальної власності, в тому числі системи сплати зборів і мита за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, вдосконалення правових механізмів економічного стимулювання творчості тощо;

— удосконалення системи колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав та механізмів діяльності організацій колективного управління [3].

У 2007 р. розпочато переговорний процес щодо нового базового договору між Україною та Європейським Союзом, що потребуватиме передусім посилення захисту прав інтелектуальної власності. Крім того, передбачається, що майбутня Угода про Зону вільної торгівлі між Україною і Європейським Союзом (ЗВТ) міститиме окремий розділ "Інтелектуальна власність", який визначатиме базові принципи правової охорони інтелектуальної власності. Нарешті, наша держава має забезпечувати захист прав інтелектуальної власності відповідно до норм і стандартів СОТ, членом якої вона стала у травні 2008 р.

Зростаюча щороку кількість виданих охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності, підвищення активності правовласників щодо захисту своїх прав паралельно спричиняють збільшення кількості судових справ у цій сфері.

У свою чергу, велика завантаженість судів загальної юрисдикції, недостатня кількість суддів відповідної кваліфікації призводять до того, що справи розглядаються по кілька років. Тому на часі впровадження альтернативних способів розв'язання спорів у сфері інтелектуальної власності, зокрема медіації, та вивчення питання, пов'язаного із створенням в Україні спеціалізованого Патентного суду (Суду з питань інтелектуальної власності).

У рамках європейської інтеграції перед Україною постало питання щодо визначення доцільності й можливості приєднання нашої держави до Європейської патентної конвенції та членства України у Європейській патентній організації (ЄПО).

Також слід звернути увагу на Програму розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні на 2010—2014 роки, схвалену рішенням Колегії Державного департаменту інтелектуальної власності. Програма спрямована на реалізацію положень прийнятої Концепції розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2010—2014 роки.

Метою розробки Програми є визначення комплексу заходів щодо подальшого розвитку державної системи у 2010—2014 роках, забезпечення підвищення ефективності її функціонування в сучасних умовах та створення засад для оптимізації супровідних процесів, а саме:

— забезпечення дієвого захисту правових, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів держави;

— забезпечення набуття, здійснення та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності на рівні економічно розвинутих країн, удосконалення механізмів реалізації норм чинного законодавства;

— забезпечення максимальної зручності для заявників процедури набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності шляхом її спрощення та прискорення діловодства;

— зменшення рівня піратства та недопущення розповсюдження контрафактної продукції;

— сприяння підвищенню науково-технічного потенціалу нації, конкурентоздатності національної економіки, її розвитку на інноваційній основі;

— сприяння покращенню інвестиційного клімату України, підтримка підприємництва;

— заохочення до більш ефективного використання малими та середніми підприємствами можливостей державної системи, підвищення рівня знань з питань інтелектуальної власності представників малого й середнього бізнесу;

— оновлення та вдосконалення системи освіти у сфері інтелектуальної власності, спрямованої на підвищення рівня інноваційної культури суспільства, активності використання набутих знань та результатів інтелектуальної діяльності;

— активізація розповсюдження знань, пов'язаних з інтелектуальною власністю;

— розширення міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності, покращення іміджу України [3].

При цьому метою внесення змін до чинних нормативно-правових актів та розробки нових нормативно-правових актів є:

— реалізація визначених напрямів зовнішньої та внутрішньої політики нашої держави;

— адаптація національного законодавства до законодавства ЄС;

— врахування змін, що відбуваються в міжнародному праві, з одночасним забезпеченням національних інтересів України;

— виконання зобов'язань за міжнародними договорами, учасницею яких є Україна;

— врахування набутого досвіду та практики застосування законодавства у сфері інтелектуальної власності, у тому числі вдосконалення нормативно-правової бази щодо проведення експертизи заявок на об'єкти права інтелектуальної власності;

— узгодження національних нормативно-правових актів між собою;

— законодавче врегулювання питань, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, правовідносини щодо яких не врегульовані або недостатньо врегульовані спеціальним законодавством. Зокрема удосконалення правових норм щодо колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав; введення в господарський обіг об'єктів права інтелектуальної власності, створених з використанням коштів державного бюджету; оцінка прав інтелектуальної власності; забезпечення прав на комерційну таємницю.

Основними шляхами і засобами розв'язання проблеми правової охорони інтелектуальної власності згідно з Програмою визначено [2]:

- удосконалення нормативно-правової бази;
 - забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності (авторського права і суміжних прав, прав на об'єкти промислової власності);
 - удосконалення експертизи заявок на об'єкти права промислової власності;
 - патентно-інформаційне забезпечення у сфері інтелектуальної власності та забезпечення широкого доступу громадськості до інформації, пов'язаної з набуттям прав на об'єкти інтелектуальної власності;
 - розвиток міжнародного співробітництва та участь України в здійсненні міжнародної політики з метою підвищення міжнародного іміджу нашої держави та впливу України на міжнародні процеси у сфері інтелектуальної власності;
 - підготовка спеціалістів з питань інтелектуальної власності, поширення знань, формування в суспільстві високого рівня культури та освіти у сфері інтелектуальної власності.
- Очікуваними результатами виконання програми розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні на 2010—2014 роки є:
- забезпечення набуття та захисту прав інтелектуальної власності всіх учасників цивільних правовідносин на рівні економічно розвинених держав;
 - активне сприяння соціально-економічному розвитку України;
 - входження України як рівноправного партнера до Європейського Співтовариства;
 - покращення інвестиційного клімату України та підтримки підприємництва;
 - підвищення міжнародного іміджу нашої держави та активної участі України в усіх міжнародних процесах у сфері інтелектуальної власності;
 - підвищення рівня свідомості та правової культури українського суспільства у сфері інтелектуальної власності;
 - створення умов для реалізації конституційних прав громадян на доступність освіти у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності;
 - задоволення потреб національної економіки країни у фахівців у сфері інтелектуальної власності;
 - підвищення якості та рівня підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів у сфері інтелектуальної власності, у тому числі працівників органів державної влади, місцевого самоврядування, суддів тощо;
 - запровадження нових напрямів науково-методичного забезпечення освітньої діяльності, пов'язаної з підготовкою кадрів у сфері інтелектуальної власності;
 - удосконалення механізмів сприяння підприємству, зокрема малому і середньому бізнесу [3].

ВИСНОВКИ

Отже, практика застосування національного законодавства виявила проблеми, пов'язані із розбудовою в Україні цивілізованого ринку об'єктів права інтелектуальної власності, передусім у сфері авторського права і суміжних прав. На жаль, все ще поширеним явищем українського ринку є неправомірне використання об'єктів авторського права і суміжних прав, що призво-

дить до зменшення бази оподаткування, погіршення міжнародного іміджу України, зниження її інвестиційної привабливості й занепаду вітчизняної індустрії, що базується на авторському праві і суміжних правах.

Складність вирішення цих проблем зумовлена багатьма об'єктивними причинами, які необхідно усунути, а саме: надприбутковість "піратського" бізнесу; недостатнім контролем з боку правоохоронних та контролюючих органів; неадекватно слабкою відповідальністю, передбаченою законодавством за неправомірне використання об'єктів авторського права і суміжних прав; низькою правовою культурою переважної більшості суспільства, що підтримує "піратство", купуючи дешеву неліцензійну продукцію.

Залишається неврегульованим також питання щодо розпорядження майновими правами на об'єкти права інтелектуальної власності, створеними із залученням бюджетних коштів, включаючи такі, які стосуються сфери національної безпеки та оборони держави, що обмежує вплив держави на ефективність введення таких об'єктів у цивільний оборот. Оскільки права інтелектуальної власності є приватними правами, то це питання досить складне й потребує вирішення на законодавчому рівні.

Діяльність, пов'язана із створенням об'єктів права інтелектуальної власності, набуттям прав на них, здійсненням та захистом цих прав, потребує досконалої системи патентно-інформаційного забезпечення у сфері інтелектуальної власності в Україні з урахуванням світового досвіду та рекомендацій Всесвітньої організації інтелектуальної власності, світових тенденцій формування й використання інформаційних ресурсів (у тому числі комерційних баз даних), що надаються в глобальній мережі Інтернет.

Література:

1. Офіційний веб-сайт Інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eri.org.ua>
2. Річний звіт Державної служби інтелектуальної власності України за 2011 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sips.gov.ua/i_upload/file/ukr.pdf
3. Офіційний веб-сайт Державної служби інтелектуальної власності України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/year_reports.html

References:

1. Ofitsijnyj veb-sajt Instytutu rehional'nykh ta ievro-intehratsijnykh doslidzhen' [Official website of the Institute for Regional and Euro-Integration Studies], available at: <http://www.eri.org.ua>
2. Richnyj zvit Derzhavnoi sluzhby intelektual'noi vlasnosti Ukrainy za 2011 rik [Annual Report of the State Intellectual Property Service of Ukraine in 2011], available at: http://sips.gov.ua/i_upload/file/ukr.pdf
3. Ofitsijnyj veb-sajt Derzhavnoi sluzhby intelektual'noi vlasnosti Ukrainy [The official website of the State Intellectual Property Service of Ukraine], available at: http://sips.gov.ua/ua/year_reports.html

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.